

بخش دوم

فرایند اقدام پژوهی

فصل

موضوع و مسأله پژوهش

❖ اهداف آموزشی

- ❖ بررسی ویژگی‌های انتخاب موضوع
- ❖ آشنایی با تشخیص مسأله
- ❖ ضرورت و اهمیت پژوهش
- ❖ آشنایی با اهداف پژوهش در اقدام پژوهی
- ❖ آشنایی با مفهوم فرضیه
- ❖ آشنایی با مفهوم متغیر
- ❖ آشنایی با مفهوم مقیاس و طیف
- ❖ آشنایی با تعاریف مفهومی و عملیاتی

□ موضوع پژوهشی

زمانی که اقدام پژوهی احساس می‌کند با مشکل یا مسأله‌ای مواجه است در واقع اقدام‌پژوهی آغاز می‌شود. بدون شناخت دقیق یک مسأله و مشکل، حل آن امکان‌پذیر نیست. بر این اساس مهمترین و اساسی‌ترین گام در اقدام‌پژوهی انتخاب موضوع می‌باشد و پژوهنده تا جایی که می‌تواند باید موضوع را محدود کند. بدون وجود یک موضوع مشخص و معین نمی‌توان هیچ پژوهشی را شروع کرد.

□ ویژگی‌های انتخاب موضوع در اقدام‌پژوهی

- ۱- علاقه اقدام‌پژوه به موضوع مورد نظر
 - ۲- پژوهش‌پذیر بودن و قابل بررسی بودن
 - ۳- اهمیت داشتن موضوع
 - ۴- محدود بودن موضوع
 - ۵- روشن بودن موضوع
 - ۶- منجر به تغییر و بهبود وضعیت نامطلوب شدن
 - ۷- تخصص داشتن اقدام‌پژوه در موضوع مورد نظر و حل مشکل
 - ۸- در دسترس بودن منابع اطلاعاتی
- با توجه به موارد مذکور اقدام‌پژوه به انتخاب موضوع ویژه‌ای از میان موضوعات موجود می‌پردازد. مثال: معلم وقتی وارد کلاس می‌شود، از نظر شاد بودن، دانش‌آموزان کلاس را متفاوت با یکدیگر می‌بیند.
- بعد از چند جلسه و دقت به مشکل افسردگی برخی دانش‌آموزان بر می‌خورد او اکنون با مسأله‌ای به نام «افسردگی» دانش‌آموزان یک کلاس مواجه شده است.

بر خلاف پژوهش‌های رسمی که ممکن است موضوع تحقیق به محقق ابلاغ شود، در اقدام‌پژوهی خود پژوهشگر در محیط کاری با مشکل یا مسأله‌ای روبه‌رو می‌گردد که می‌تواند تبدیل به یک موضوع و عنوان تحقیق شود.

موارد زیر نمونه‌هایی از موضوعات مربوط به اقدام‌پژوهی در امر آموزش می‌باشد:

۱- افزایش توان یادگیری مفاهیم ریاضی کلاس سوم دبستان شهید شیرودی با استفاده از روش خلاقیت

۲- کاهش اضطراب دانش‌آموزان موقع پاسخ به درس علوم پایه چهارم ابتدایی

۳- علاقه‌مند کردن دانش‌آموزان کلاس به درس مطالعات اجتماعی

۴- کاهش لکنت زبان دانش‌آموز پایه دوم دبستان در درس فارسی

□ عنوان پژوهش

اقدام‌پژوه در انتخاب و نگارش عنوان پژوهش لازم است به نکات زیر توجه داشته باشد:

۱- عنوان باید در بر گیرنده مسأله اصلی پژوهش باشد.

مثال: معلم در کلاس درس فیزیک با ضعف یادگیری دانش‌آموزان مواجه شده است و به مرور زمان با بکارگیری شیوه جدید تدریس، توانسته یادگیری دانش‌آموزان را افزایش دهد. بنابراین عنوان مناسب برای کار اقدام‌پژوهی چگونگی «افزایش توان یادگیری دانش‌آموزان در درس فیزیک توسط معلم» می‌باشد.

۲- عنوان باید ساده و واضح باشد.

مثال: استراتژی تحول در شیوه‌های یادگیری فیزیک.

این عنوان مبهم می‌باشد.

می‌توان این عنوان را به شکل زیر (ساده و واضح) نوشت.

مثال: چگونه توانستم توان یادگیری دانش‌آموزان یک کلاس در درس فیزیک را بر اساس روش پاداش تقویت کنم؟

۳- عنوان باید محدود و قابل بررسی باشد.

با توجه به اینکه شیوه تحقیق بر اساس اقدام‌پژوهی می‌باشد محدود بودن در بعد «زمان، مکان، نمونه تحقیق» بسیار مهم می‌باشد.

اقدام پژوه در زمینه اضطراب می خواهد به مطالعه و تحقیق بپردازد.

مثال: کاهش اضطراب دانش آموزان.

این عنوان بسیار کلی می باشد و محدود به محل کار محقق نیست.

مثال: کاهش اضطراب دانش آموزان کلاس دوم ابتدایی مدرسه شهید آوینی در هنگام برگزاری امتحانات پایانی.

در این عنوان تحقیق، محدوده زمان، مکان، موضوع و آزمودنی کاملاً رعایت شده است.

۴- عنوان باید به تغییر وضع موجود در جهت بهبودی اشاره نماید.

واژه هایی چون (تقویت، افزایش، کاهش، تغییر، اصلاح، بهبود، رفع ...) دلالت بر تبدیل وضع موجود به وضع مطلوب دارد و بهتر است عناوین اقدام پژوهی با اینگونه کلمات آغاز شود.

مثال: بررسی اضطراب یک دانش آموز

این عنوان بهبود وضع موجود را نشان نمی دهد.

مثال: کاهش اضطراب دانش آموزان کلاس چهارم ابتدایی با استفاده از روش تشویق.

در این عنوان به تغییر وضع موجود و رسیدن به وضع مطلوب اشاره می نماید.

۵- عنوان باید کاملاً جنبه اقدام پژوهی داشته باشد.

مثال: بررسی تأثیر سواد والدین بر تشویق دانش آموز به یادگیری

این عنوان بیشتر یک تحقیق علی است و در مطالعه اقدام پژوه مناسب نمی باشد.

مثال: چگونه توانستم اضطراب دانش آموز هنگام خواندن انشاء در پایه دوم راهنمایی را کاهش دهم؟

این عنوان شکل سؤالی نوشته شده و مناسب جهت اقدام پژوهی می باشد.

تشریح مسأله

یکی از مهمترین و حساس ترین مراحل اقدام پژوهی مرحله تشخیص موقعیت مسأله دار می باشد که بر اساس آن اقدام پژوه به تشخیص و بیان مسأله می پردازد. هر گونه اشتباه در تشخیص موقعیت مسأله دار امکان دارد باعث غفلت پژوهشگر از سایر موقعیت های مهم، اتلاف وقت و هزینه در پژوهش شود. بنابراین تشخیص موقعیت مسأله دار حساس ترین گام در شروع اقدام پژوهی می باشد.

مثال: معلم ریاضی در کلاس درس خود در طول سال تحصیلی با مسائل متعددی مواجه می شود از قبیل (تأخیر و غیبت دانش آموزان، درس نخواندن، درگیری با دوستان و ...) برخی از این مسائل از طریق مشورت با همکاران و تذکر با خود دانش آموز برطرف می گردد و نمی توان آنها را جزو موقعیت مسأله دار برای اقدام پژوهی به شمار آورد.

مثال: یکی از دانش‌آموزان از ابتدای سال تحصیلی حرکاتی از خود نشان می‌دهد از قبیل (جویدن ناخن، خط خطی کردن دفتر و...) که باعث می‌شود معلم ریاضی با دقت بیشتر آن رفتارها را پی‌گیری نماید و اضطراب این دانش‌آموز را به عنوان موقعیت مسأله‌دار برای اقدام پژوهی انتخاب می‌کند.

□ انواع مسأله

مسائل در محیط کار و شرایطی که محقق با آن مواجه می‌شود از ابعاد مختلف قابل مطالعه و بررسی می‌باشد از جمله این ابعاد می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

■ انواع مسأله از نظر چگونگی برخورد

- الف) مسأله‌ای که محقق به شکل ناگهانی با آن مواجه می‌شود.
- ب) مسأله‌ای که مدت‌ها محقق با آن برخورد داشته اما ناگهان به فکر چاره می‌افتد.
- ج) مسأله‌ای که دیگران پیش‌زمینه آن را به محقق گزارش می‌کنند.
- د) مسأله‌ای که خود محقق پیش‌زمینه آن را به دست می‌آورد.

■ انواع مسأله از نظر زمینه انسانی

- الف) فردی: مشکل انضباطی یک دانش‌آموز یا مثلاً چهار دانش‌آموز در یک کلاس.
- ب) جمعی: مشکل درسی یک کلاس، بی‌انضباطی دانش‌آموزان یک پایه در یک مدرسه.

■ انواع مسأله از نظر سطح کیفی

۱- مسأله‌ای که وضع موجود در آن از موارد همسان خود ضعیف‌تر است که به آن مسأله اصلاحی می‌گویند.

مثال: کلاس ۲/۱ در درس ریاضی از کلاس ۲/۲ ضعیف‌تر است.

۲- مسأله‌ای که وضع موجود مشابه با موارد همسان خود است اما محقق به دنبال وضعیت مطلوب است در وضع موجود این نوع مسأله فراجو نام دارد.

□ توصیف و بیان مسأله

پس از اینکه پژوهشگر مسأله قابل تحقیق را تشخیص داد می‌بایست به توصیف مسأله بپردازد و با تعیین حدود و تشخیص مرزها آن را بیان نماید.

محقق می‌بایست به هر شکل مناسب در تجدید مسأله بکوشد. در این راستا می‌تواند از سایرین کمک بگیرد که این امر را می‌توان یکی از معیارهای اعتباربخشی پژوهش دانست.

مثال: معلم ریاضی اکنون مطمئن شده که محمد موقع حل تمرین ریاضی هراس دارد. سؤال در ذهن معلم ایجاد می‌شود که آیا محمد همیشه هراس دارد؟ یا فقط در کلاس ریاضی؟ معلم جهت تشخیص حدود و ابعاد مسأله محمد را در دروس دیگر زیر نظر می‌گیرد.

در این قسمت به ذکر مثالی در زمینه توصیف و بیان مسأله می‌پردازیم:

«در اوایل سال تحصیلی همواره رفتار دانش‌آموزان در زنگ ریاضی، توجه مرا به خود جلب می‌کرد. در این زنگ، شاهد چهره‌های در هم رفته و بی‌حوصله آنان بودم. بعضی از دانش‌آموزان با یکدیگر صحبت می‌کردند، برخی از آنها بی‌مورد اجازه بیرون رفتن از کلاس را می‌گرفتند، چند نفر سرشان را روی میز خود می‌گذاشتند و چرت می‌زدند. گاهی اوقات کتاب ریاضی‌شان را نمی‌آوردند و هنگام انجام تمرین‌ها دائم در کلاس راه می‌رفتند.

آنچه بیش از هر چیز مرا متعجب می‌کرد بی‌توجهی آنان به درس ریاضی بود. آنها در زنگ‌های دیگر فعال و پر تحرک بودند، اما در کلاس ریاضی علاوه بر این که غیر فعال بودند، تکالیف و فعالیت‌های مربوطه را نیز کامل و مرتب انجام نمی‌دادند. برای حل تمرین روی تخته کلاس هم کسی داوطلب نمی‌شد. اگر کسی پاسخ نادرستی می‌داد هیچ کس اظهار نظر نمی‌کرد. وقتی مشغول حل تمرین در کتاب خود بودند، مشاهده می‌کردم بسیاری از آنان جواب تمرین‌ها را اشتباه نوشته‌اند. دانش‌آموزان نه تنها به تمرین‌های انجام شده روی تخته کلاس دقت نمی‌کردند، بلکه در ثبت جواب درست در کتابشان هم بی‌توجه بودند. این امر نشان دهنده آن بود که اصلاً دقت و توجه کافی را ندارند.

با وجود تذکرات زیادی که به آنها می‌دادم، باز هم شاهد پاسخ‌های نادرست و ناقص تمرین‌های ریاضی بودم. این وضعیت واقعاً برایم رنج‌آور شده بود. از نتایج آزمون‌های کتبی نیز رضایت چندانی نداشتم. به جز تعداد اندکی، بقیه دانش‌آموزان پاسخ سؤالات آزمون را ناقص یا نادرست می‌نوشتند، با اینکه بیشتر سؤالات را در کلاس تمرین می‌کردیم، ولی باز هم بی‌دقتی یا عدم یادگیری مفاهیم ریاضی کاملاً مشهود بود. زمانی که فعالیت‌های عملکردی ارائه می‌شد، مشاهده می‌کردم که بی‌حوصله، بی‌دقت و نامرتب انجام می‌دهند. از اینکه این قدر نسبت به درس ریاضی بی‌توجه بودند متأثر می‌شدم. بی‌اعتنایی به درس ریاضی باید دلیلی داشته باشد و در نتیجه توجهم به این مسأله بیشتر جلب شد.» (آهنچیان، ۱۳۹۴: ۶۳، ۶۲)

اقدام‌پژوه در بیان مسأله فوق، علاوه بر ارائه تجارب در زمینه مسأله‌ای که با آن درگیر بوده و در او ایجاد دغدغه و نگرانی کرده است، در مواردی به تشخیص حدود مسأله خویش و شناسایی مرزهای آن نیز مبادرت ورزیده است.

□ اهمیت و ضرورت پژوهش

در این بخش محقق می‌بایست خواننده را متقاعد سازد که موضوع تحقیق ضرورت دارد که انجام شود و اختصاص بودجه، زمان و نیروی انسانی در این تحقیق ارزشمند است. پژوهشگر باید ضرورت انتخاب موضوع را با تکیه بر دلایل مطرح سازد. به طور کلی پژوهشگر باید بیان کند که:

- چرا انجام تحقیق ضرورت دارد؟
- اگر تحقیق انجام شود چه منافی دارد؟
- اگر تحقیق انجام نشود چه زیان‌هایی به دنبال خواهد داشت؟
- انجام این تحقیق چه مشکلاتی را حل می‌کند؟

مثال: مسأله تحقیق پرخاشگری یک دانش‌آموز

عنوان: حل مشکل پرخاشگری یک دانش‌آموز

با توجه به عنوان مطرح شده محقق باید بگوید به چه دلیل انجام این تحقیق ضرورت و اهمیت دارد. و اگر پرخاشگری این دانش‌آموز بررسی شود و حل شود در کلاس چه پیامدهایی می‌تواند داشته باشد.

□ اهداف پژوهش

اقدام‌پژوه می‌بایست اهداف پژوهش خود را به صورت روشن بیان کند.

اهداف تحقیق شامل توضیح موضوع تحقیق می‌شود و مشخص می‌کند محقق به دنبال چیست؟ مقصود نهایی تحقیق چیست؟

اهداف پژوهش شامل سه بخش می‌باشد:

- ۱- اهداف آغازین که با پایان یافتن پژوهش تحقق پیدا می‌کند.
- ۲- اهداف میانی که با پایان یافتن پژوهش کماکان ادامه می‌یابد.
- ۳- اهداف نهایی که به آینده دور مربوط می‌شود.

مثال: محققی که با عنوان «بهبود کیفیت یادگیری درس ریاضی کلاس ۴ ابتدایی مدرسه شهید فهمیده» کار می‌کند.

اهداف تحقیق او به شرح زیر می‌باشد:

- ۱- **اهداف آغازین:** افزایش قدرت یادگیری دانش‌آموزان کلاس و رفع افت تحصیلی آنها.
- ۲- **اهداف میانی:** موفقیت در امتحانات و افزایش بار علمی جهت ادامه تحصیل.
- ۳- **اهداف نهایی:** کمک به دیگران جهت رشد و شکوفایی آنها در آینده.

ویژگی‌های نگارش اهداف پژوهش:

- ۱- اهداف باید به شکل صریح و روشن و قابل فهم بیان شود.
- ۲- اهداف باید سودمند و ارزشمند باشد.
- ۳- اهداف باید قابل اجرا به شکل عملی باشد.
- ۴- اهداف باید واقع‌بینانه باشد.

□ سؤال پژوهش

پس از توصیف و بیان مسأله سؤال اساسی تحقیق طرح می‌گردد. سؤالی که پاسخ به آن از ابتدا مدنظر پژوهشگر بوده است و بیان کننده دغدغه‌های پژوهشگر می‌باشد. بیان سؤال اساسی پژوهش، برای کار پژوهشگر یک نقطه قوت اساسی به شمار می‌آید.

□ اصول کلی تدوین سؤال پژوهش

- ۱- سؤال پژوهش باید محدود باشد.
- ۲- سؤال پژوهش باید بر اساس اهداف تحقیق باشد.
- ۳- سؤال پژوهش باید مرتبط با مسأله تحقیق باشد.

□ فرضیه در پژوهش

□ فرضیه

فرضیه حدس و گمان خردمندانه است که محقق در مورد میزان و نحوه ارتباط بین متغیرها قبل از انجام تحقیق مطرح می‌کند.

فرضیه عبارت است از آنچه که محقق در جستجوی آن است. فرضیه یک نظر یا ایده است که هنوز صریح و قطعی نیست و پس از آزمایش و بررسی مجدد وضعیت تأیید یا عدم تأیید آن معین می‌گردد. پس از انتخاب تعریف و بیان مسأله در ذهن محقق در مورد متغیرها و چگونگی روابطشان فرضیاتی شکل می‌گیرد. فرضیات تحقیق باید بر اساس اهداف تحقیق تدوین شود و به طور دقیق، واضح و کامل و با استفاده از روش‌های قابل اندازه‌گیری بیان شود.

فرضیات مبتنی بر موارد زیر می‌باشد:

- ۱- مطالعه بر روی تحقیقات قبلی